

## **Patarimai tėvams, mokytojams ir vyresnio amžiaus žmonėms: kaip atpažinti sukčius ir neįkliūti į jų spąstus**

**Kasmet tūkstančiai Lietuvos gyventojų praranda milijonus eurų dėl sukčių. Vieni patiki tariamais banko ar „Sodros“ darbuotojais, kiti spaudžia fiktyvias siuntų nuorodas, o treči – net nesuprasdami atskleidžia slaptažodžius. Dažniausiai nukenčia vyresnio amžiaus žmonės, tačiau internetinių apgavysčių spąstai kasdien tyko kiekvieno iš mūsų, net ir vaikų.**

Kaip atpažinti, kad jums skambina Sodros, mokesčių inspekcijos ar banko darbuotojai, o ne sukčiai? Ar siunta iš tiesų atkeliavo jums, ar tik tai tik būdas išvilioti asmeninius duomenis? Kaip padėti vaikui, kuris jau patyrė seksualinį priekabiavimą, bet net bijo prisipažinti? Kaip elgtis tokiose situacijose, atpažinti „fišingą“ (anglų.k. – phishing)?

Ryšių reguliavimo tarnybos iniciatyvos „Nė vienas nėra pamirštas“ projektas „Švarus internetas“ sukūrė edukacines tinklalaides, kuriose dalijami patarimai vyresniems žmonėms bei mokinių tėvams ir mokytojams.

„Skaitmeninė pamoka vyresniesiems“ – tai 45 minučių edukacinė tinklalaidė skirta vyresniems nei 55 metų asmenims, kurie susiduria su skaitmeninio raštingumo iššūkiais internete.

Diskusiją apie internete kylančius iššūkius veda laidų vedėja, žurnalistė ir knygų autorė Lavija Šurnaitė. Studijoje savo įžvalgomis ir patarimais dalijasi Karolina Griciūnė, „SwirlAI“ vadovė, Aira Gecevičiūtė, Nacionalinio kibernetinio saugumo centro Kompetencijų ugdymo skyriaus specialistė, ir Viktorija Dičpinigaitienė, Lietuvos banko Finansinio raštingumo centro vadovė.

Tinklalaidėje ekspertai su vedėja nagrinėja temas: internetinių sukčių naudojamas asmens duomenų išgavimas, įsilaužimas į asmens banko sąskaitą, duomenų panaudojimas greitosioms paskoloms, kaip susikurti saugų slaptažodį, kaip atskirti netikras elektronines parduotuves ir kaip pranešti [www.svarusinternetas.lt](http://www.svarusinternetas.lt) apie žalingą turinį bei sukčiavimo atvejus.

### **Interneto grėsmės tampa realistiškesnės**

Kas tas „fišingas“? Tai sukčiavimas interneto erdvėje, kai sukčiai siekia kuo plačiau užmesti kabliukus ir pagauti laimikį sms žinutėmis ar laiškais, išvilioti pinigus bei asmeninius duomenis. Tai, kad žmonės pasimauna ant tokių kabliukų, kaltas ne tik patiklumas, bet ir žinių, kaip atpažinti sukčius, trūkumas.

Sukčiai situacijas pritaiko pagal aktualijas. Pavyzdžiui, teiraujasi dėl pensijos kaupimo, apsimeta Sodros, Mokesčių inspekcijos, banko, policijos darbuotojais.

Pasak Viktorijos Dičpinigaitienės, Lietuvos banko Finansinio raštingumo centro vadovės, sukčiai šiandien pasitelkia vis modernesnius metodus, įskaitant pokalbių robotus ir dirbtinį intelektą. Apgavystės tampa kokybiškesnės ir realistiškesnės.

Todėl žmonės turi būti budrūs, neatiduoti prisijungimo kodų, slaptažodžių ar asmeninių duomenų – jokia institucija jų niekada neprašys. Kodų, prisijungimų, slaptažodžių nesaugoti piniginėje, prie banko kortelių. Asmeniniai duomenys gali būti panaudoti ir skubioms paskoloms, greitiesiems kreditams paimti.

Ekspertai pastebi, kad finansinio raštingumo trūksta daugeliui vyresnių žmonių. Jie patikliai padiktuoja savo banko prisijungimus ir taip užvaldoma jų elektroninė bankininkystė ir įsilaužiama į banko sąskaitą.

Turbūt nėra žmogaus, kurio nebūtų palietęs telefoninis sukčius. „Blokuokime jų telefonų numerius ir nesileiskime į kalbas“, – sako Nacionalinio kibernetinio saugumo centro Kompetencijų ugdymo skyriaus specialistė Aira Gecevičiūtė.

Ji pataria, kad slaptažodžių kūrimas galėtų būti kaip atminties lavinimas, kuo ilgesnis – tuo saugesnis. Rekomenduoja naudoti specialius simbolius, skaičius, mažąsias ir didžiąsias raides, mėginti užkoduoti slaptažodžius taip, kad tik jis pats ir suprastų.

Daugėja apgavysčių ir iš netikrų elektroninių parduotuvių. Kaip atskirti netikras elektronines parduotuves?

„Per gerai, kad būtų tiesa. Viskas atrodo labai pigu ir reikalinga ir tiksli laikrodukas, kad kainos galioja tik tam tikrą laiką. Naršant svetainėje būtina pažiūrėti, ar ji saugi, ar nėra viršuje šauktuko, ieškoti google atsiliepimų, kontaktų“, – įspėja Karolina Griciūnė, „SwirlAI“ vadovė.

„Nė vienas nėra pamirštas“ komanda jau apmokė 15 tūkst. vyresnių žmonių.

### **Būtina kalbėtis su paaugliais nepatogiomis temomis**

Kita edukacinė tinklalaidė – „Skaitmeninė pamoka tėvams ir mokytojams“ orientuota į vaikų saugumą internete. Ekspertai atvirai kalba apie jautrias temas – nuo elektroninių patyčių ir seksualinio priekabiavimo iki nuotraukų ar video viešinimo socialiniuose tinkluose.

Ekspertai pateikia šokiruojančią statistiką – vos 5 metų vaikas apie save internete turi jau apie 1500 vaizdų. Jie gali patekti į nusikaltėlių rankas.

Tinklalaidėje kalbinti diskusijos dalyviai: „Nord Security“ informacijos saugos vadovė Sigita Jurkynaitė, „Vaikų linijos“ kampanijos „Be patyčių“ koordinatorė Eglė Tamulionytė,

ir „Insane video agency“ dirbtinio intelekto ir vizualinių sprendimų specialistas Tomas Sakro, rekomenduoja išvalyti savo skaitmeninį kiemą. Jų teigimu, būtina pakeisti nustatymus, kad nuotraukas matytų tik draugai, sumažinti jų ratą, kuo daugiau nuotraukų ir video ištrinti, kad jie netaptų nusikaltėlių grobiu.

Pasaulyje nukenčia virš 300 milijonų vaikų socialinėje erdvėje. Net 6 iš 7 laidoje kalbintų paauglių susidūrė su seksualiniu priekabiavimu. Ir tik vienas pranešė tėvams.

Todėl tinklalaidės dalyviai ragina tėvus ir mokytojus edukotis patiems, kalbėtis su vaikais, paaugliais nepatogiomis temomis, juos išklausti, ugdyti kritinį jų mąstymą, kad galėtų atpažinti ir apsaugoti nuo seksualinių priekabautojų bei viliotojų.

Pasak Policijos departamento Viešosios tvarkos biuro viršininko pavaduotojo Sigitos Šemio, nusikaltėliai susikuria netikrą profilį, pelno vaiko draugystę, pasitikėjimą per žaidimus. Tuomet nieko blogo neįtariantiam jaunuoliui pasiūlo nusirengti megztinį, o vėliau paprašo parodyti intymią vietą. Kai tik išviliojama pirmoji nuogo kūno nuotrauka, prasideda šantažas.

Svarbu išaiškinti vaikams, kad pakliuvę į sukčių pinkles, jie niekuo nenusikalto, bet tapo nusikaltimo aukomis. Jie neturi bijoti ir drąsiai kreiptis pagalbos į tėvus, mokytojus, kitus patikimus suaugusiuosius, išsaugotų įkalčius, kad būtų galima kreiptis į policiją ir identifikuoti nusikaltėlį.

www.svarusinternetas.lt ekspertai įspėja, kad šiuolaikiniame pasaulyje būtina kalbėtis su paaugliais šeimoje ir mokykloje apie seksualinį priekabiavimą, nuogybių siuntimą bei elektronines patyčias, nes tylėjimas – lygu problemos ignoravimui ir palikimui jaunuoliams vieniems kovoti su šiais pavojais.

Laidų kūrėjai, ekspertai ir vedėja kviečia tapti švaraus interneto žinovais, kad apsaugotume save, draugus, šeimos narius ir visi kartu padarytume internetą draugišką kiekvienam.

Siekdama sumažinti šių grėsmių mastą, Ryšių reguliavimo tarnybos iniciatyva „Nė vienas nėra pamirštas“ dalyvauja ES finansuojamame projekte „Saugėnis internetas“ ir kartu su projektu „Švarus internetas“ pristato nemokamas edukacines tinklalaides. Jose ekspertai paprastai ir suprantamai paaiškina, kaip atpažinti sukčių pinkles ir apsaugoti save bei artimuosius.

Kviečiame žiūrėti tinklalaides:

[https://youtube.com/playlist?list=PLhj4IEiY2\\_-2FveEZi4yGz2GFn7HuAQYZ&si=Jj-i04I6rLbMMVcM](https://youtube.com/playlist?list=PLhj4IEiY2_-2FveEZi4yGz2GFn7HuAQYZ&si=Jj-i04I6rLbMMVcM)